

HADITH

Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi
International Journal of Hadith Researches
المجلة الدولية لأبحاث الحديث

2025, 15: 504-530

Yapay Zekâ ile Hadis Uydurma Problemi: Klasik Usûl Karşısında Yeni Bir Sınama

The Problem of Hadith Fabrication with Artificial Intelligence: A New Challenge to Classical Methodology

إشكالية وضع الحديث بالذكاء الاصطناعي: اختبار جديد في مواجهة المنهج الكلاسيكي

Abdurrahman Yılmaz

Dr. | Ph.D.
Diyanet İşleri Başkanlığı | Presidency of Religious Affairs
Ankara | Türkiye

E-mail: abdurrahmanyilmaz53@gmail.com

ORCID: orcid.org/0000-0001-6067-0557

RORID: <https://ror.org/007x4cq57>

Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received Date: 14.08.2025

Kabul Tarihi | Accepted Date: 17.12.2025

Yayın Tarihi | Published Date: 31.12.2025

Yayın Sezonu | Pub. Date Season: Aralık | December

DOI: 10.61218/hadith.1764899

Atıf | Citation: Yılmaz, Abdurrahman. "Yapay Zekâ ile Hadis Uydurma Problemi: Klasik Usûl Karşısında Yeni Bir Sınama". *HADITH* 15 (Aralık 2025), 504-530.

Etik Beyan | Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. | It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Abdurrahman Yılmaz)

Çıkar Çatışması | Competing Interests: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. | No conflict of interest declared.

Finansman | Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. | No external funding was used to support this research.

Yayıncı | Published by: Veysel Özdemir.

İntihal | Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. | This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected. Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hadith> | mail: index.hadith@samsun.edu.tr

Yapay Zekâ ile Hadis Uydurma Problemi: Klasik Usûl Karşısında Yeni Bir Sınama

Dr. Abdurrahman Yılmaz

Anahtar Kelimeler

Hadis
Yapay Zekâ
Hadis Uydurma
Cerh-Ta'dîl
Büyük Dil Modelleri

Öz

Bu makale, yapay zekâ tabanlı metin üretim sistemlerinin hadis ilmi açısından doğurduğu metodolojik, epistemolojik ve ahlâkî sorunları incelemektedir. Araştırma, yapay zekâ tarafından hadis biçiminde üretilen metinlerin klasik hadis usûlündeki sahlilik ölçütleri karşısında nasıl bir konuma sahip olduğunu tahlil etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, nitel bir çözümleme yöntemiyle yürütülmüş; 2025 yılı itibarıyla GPT-4o adlı büyük dil modeli üzerinde gerçekleştirilen simülasyonlar belge temelli gözlem yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bulgular, yapay zekânın isnâd ve metin yapısını biçimsel olarak taklit ederek sahlilik izlenimi oluşturabildiğini, ancak klasik hadis ilminde esas alınan doğrulama mekanizmalarına ulaşamadığını göstermektedir. Makale, klasik dönemdeki kasıtlı uydurmadan farklı olarak niyetsiz fakat etkili bir “dijital ihtirâ” biçiminin ortaya çıktığını tespit etmektedir. Bu çerçevede hadis güvenilirliğini korumak için kaynak bildirimi, senedsiz metinlere hadis denmemesi, yapay üretimlerin açık biçimde etiketlenmesi ve kurumsal denetim mekanizmalarının geliştirilmesi gibi somut etik ve metodolojik ilkeler önerilmektedir. Sonuç olarak çalışma, klasik hadis usûlünün yalnızca tarihî bir miras değil, dijital çağda da sahlil bilginin korunmasını sağlayabilecek dinamik bir metodoloji olduğunu ortaya koymaktadır.

The Problem of Hadith Fabrication with Artificial Intelligence: A New Challenge to Classical Methodology

Keywords

Hadith
Artificial Intelligence
Hadith Fabrication
Jarh-Ta'dîl
Large Language Models

Abstract

This study examines the methodological, epistemological, and ethical challenges posed by artificial intelligence-based text-generation systems within the field of Hadith studies. The main objective is to analyze how AI-generated texts that imitate the form of hadith relate to the classical criteria of authenticity established in traditional hadith methodology. The research adopts a qualitative analytical approach and is based on documentary observations conducted through controlled simulations using the GPT-4o large language model as of 2025. The findings reveal that AI can imitate the structure of isnâd and matn, thereby producing an appearance of authenticity, yet it remains far from achieving the epistemic verification mechanisms fundamental to the classical discipline of hadith. The study identifies this phenomenon as a new form of “digital ikhtirâ”—an unintentional but influential mode of fabrication distinct from the deliberate falsifications of the pre-modern period. Accordingly, the paper proposes concrete ethical and methodological principles to safeguard hadith reliability in the digital age, including explicit source citation, avoidance of labeling unverified texts as hadith, transparent tagging of AI-generated content, and the establishment of institutional oversight mechanisms. In conclusion, the study demonstrates that classical hadith methodology is not merely a historical legacy but a dynamic framework capable of preserving the integrity of authentic knowledge in the era of digital production.

Giriş

Hadis uydurma problemi, İslâm ilim tarihinde erken dönemlerden itibaren ciddi bir ilmî kriz olarak değerlendirilmiş; bu tehlide karşı isnâd sistemi, cerh-ta'dîl ve metin tenkidi gibi birbirini tamamlayan çok katmanlı metodolojik mekanizmalar geliştirilmiştir. Klasik literatürde “vad” terimiyle ifade edilen bu fiil, sened veya metin bakımından kasıtlı biçimde uydurulan rivayetleri kapsamakta; böylece hem rivayet güvenliğini hem de dinî bilginin bütünlüğünü tehdit etmektedir.¹ Ancak dijital çağ, bu meselenin mahiyetini köklü biçimde dönüştürmüş; uydurma olgusunu yalnızca insan iradesine bağlı kasıtlı müdahalelerden ibaret olmaktan çıkararak yeni teknolojilerin hızı, ölçeği ve otomatik üretim kapasitesiyle birleşen farklı bir çerçeveye taşımıştır.

Son yıllarda büyük dil modelleri (Large Language Models – LLM) olarak adlandırılan yapay zekâ sistemleri, insan benzeri metin üretiminde dikkate değer bir düzeye ulaşmıştır. ChatGPT, Gemini ve Claude gibi modeller, dilin anlam ve bağlam ilişkilerini öğrenerek doğal konuşma tarzına oldukça yakın metinler üretebilmektedir. Bu durum, çeşitli alanlarda yeni imkânlar sunmakla birlikte dinî metinlerin güvenilirliği açısından ciddi riskler de doğurmaktadır. Nitekim bir modelden Kur’ân’dan âyetler derlemesi istendiğinde, “Indeed, those who corrupt are the corrupters” (Şüphesiz bozgunculuk yapanlar, bozguncuların ta kendileridir) şeklindeki bir ifadeyi âyet gibi üretmesi bu riski açık biçimde ortaya koymaktadır.²

Benzer şekilde hadis biçiminde bir metin de bugün herhangi bir niyet veya bilinç taşımayan bir algoritma tarafından ikna edici bir isnâd zinciriyle ve anlamlı bir metin formunda saniyeler içinde üretilebilmektedir. Böylece hadis uydurmacılığı, yalnızca kasıtlı insan müdahalesine dayalı bir fiil olmaktan çıkarak otomatik üretim süreçlerinin hızı ve yaygınlığıyla birleşmiştir. Bu durum hem bilgi kirliliği tehlikesini artırmakta hem de hadis ilminin temelini oluşturan isnâd güvenliği ve rivayet otoritesi kavramlarını zedelemektedir. Bu riskin güncel tezahürü, senedsiz ve kaynaksız olmakla birlikte ahlâken doğru veya motive edici görülen ifadelerin “hadis” etiketiyle dijital mecralarda hızla dolaşıma girmesidir.³ Böylece “doğru söz” ile “sahih hadis” arasındaki sınır bulanıklaşmakta; klasik hadis tenkit ölçütleriyle doğrulanmayan ancak duygusal etkisi yüksek içerikler dijital çağda dinî otorite kazanabilmektedir.

¹ M. Yaşar Kandemir, “Mevzû”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/493.

² Rebbi, “https://www.reddit.com/r/islam/comments/1gl0dej/chatgpt_giving_fake_quran_verses/”, ts. (Erişim 17 Ağustos 2025).

³ Konuyla ilgili olarak bk. Recep Emin Gül, “Sosyal Medyada Hadis Kullanımı -Facebook ve Twitter Özelinde-”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 30 (2016), 163-182; Recep Emin Gül, “Sosyal Medyada Paylaşılan Hadislerin Dinî Yaşantıya Etkisi: Balıkesir Üniversitesi Öğrencileri Örneği”, *MEDİAD: Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* IV/2 (2021), 301-315.

Günümüz yapay zekâ sistemleri, internet ve çeşitli dijital kaynaklardan derlenen geniş veri kümeleri üzerinde istatistiksel örüntü tanıma yöntemleriyle eğitilmekte; böylece dilin yapısal kalıplarını, semantik ilişkilerini ve biçimsel özelliklerini taklit edebilmektedir.⁴ Bu üretim gücü birçok alanda işlevsel faydalar sağlasa da⁵ dinî metinler söz konusu olduğunda ciddi riskleri beraberinde getirmektedir.

Bu makalenin temel amacı, yapay zekâ tarafından üretilen hadis benzeri metinlerin klasik hadis usûlü karşısında doğurduğu metodolojik, epistemolojik ve ahlâkî riskleri tespit etmek ve bu olguyu bütüncül bir çerçevede analiz etmektir. Araştırma bu doğrultuda üç hedefi esas almaktadır: (1) Yapay zekâ temelli metin üretim sürecinin teknik yönlerini açıklamak, (2) Bu sürecin hadis formuna nasıl uyarlanabildiğini göstermek, (3) Klasik hadis usûlünün bu tür üretimler karşısında neden hâlâ vazgeçilmez bir koruma mekanizması olduğunu temellendirmek.

Son dönemde yapay zekânın dinî içerik üretimi, metin analizi veya dijital tefsir alanlarındaki kullanımlarına dair çeşitli çalışmalar yapılmışsa da⁶ bu araştırmalar çoğunlukla teknolojik boyutla sınırlı kalmış; hadis uydurmacılığı bağlamında usûl merkezli bir değerlendirme henüz ortaya konmamıştır. Bu makale, yapay zekâ ile hadis üretimi olgusunu klasik usûl çerçevesinde ele almakta; usûl-i hadis geleneğinin ilkelerini koruyarak dijital çağın problemlerine çözüm sunabilecek bir yöntem önermektedir.

Bu bağlamda “yapay üretim” kavramı, bir yapay zekâ modelinin herhangi bir niyet olmaksızın hadis biçiminde metin üretmesini; “uydurma” kavramı ise bu tür metinlerin bilinçli olarak hadis

⁴ Jean-Charles Pomerol, “Artificial Intelligence and Human Decision Making”, *European Journal of Operational Research* 99/1 (Mayıs 1997), 3-25.

⁵ Bazı önemli faydaları için bk. Furkan Çakır, “Yapay Zekâ ve Hadis = Artificial Intelligence and Hadith”, *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2023), 112-113.

⁶ Bazıları için bk. Hasan Kafalı, “Yapay Zekâ, Toplum ve Din’in Geleceği = Artificial Intelligence, Society and the Future of Religion”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2019), 145-172; Cafer Genç, “Kelâmdaki Bilgi-İman Tartışması Yönüyle Yapay Zekâ ve İman Açısından Ortaya Çıkarması Muhtemel Sorun = Artificial Intelligence with the Aspect of the Knowledge-Faith Discussion and the Problem Possible to be Arisen by it in Terms of Kalam”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)* 52 (2019), 113-135; Samet Yahya Bal - Berat Sarıkaya, “Kelami Açından İnsan Fıtratı ve Bilinci Bağlamında Yapay Zeka ve Transhümanizm”, *Mavi Atlas: Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* X/2 (2022), 404-418; Murat Çinici - Muhammed Kızılgeçit, “Yapay Zekâ ve Din Psikolojisi = Artificial Intelligence and Psychology of Religion”, *Diyanet İlmi Dergi* LIX/2 (2023), 745-768; Çakır, “Yapay Zekâ ve Hadis = Artificial Intelligence and Hadith”, 109-131; Sevim Gelgeç, “Yapay Zekâ Modellerinin Tefsir Tarihi Özelinde İncelenmesi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XXIV/3 (2024), 493-519; Mehmet Ayhan - Zülal Kılıç, “Yapay Zekâ Modellerinin Hadis Tarihi Sorularına Verdiği Yanıtların Karşılaştırmalı Analizi: Chatgpt ve Gemini Örneği”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XXIV/3 (2024), 137-159; Ali İhsan Kılıç, “Tasavvuf Tarihi Literatürü ve Yapay Zeka Perspektifleri: Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XXIV/3 (2024), 233-258; Abdulaziz Kıranşal, “Siyer Araştırmalarında Yapay Zekâ Kullanım İmkânı”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XII/1 (2025), 299-325; Mehmet Apaydın, “The Feasibility of Using Artificial Intelligence in Hadith Research”, *Journal of Sharia and Islamic Studies* 40/140 (2025), 9-64.

olarak sunulmasını ifade etmektedir. Bu ayrım, konunun sınırlarını belirlemek ve klasik usûl ilkeleriyle dijital üretim pratiklerini karşılaştırmak açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada yer alan gözlemler, 2025 yılı itibarıyla OpenAI tarafından geliştirilen GPT-4o adlı büyük dil modelinden alınan çıktılara dayanmaktadır. Bu tercih, araştırmanın deneysel çerçevesini belirlemekle birlikte metodolojik bir sınırlılık teşkil etmektedir. Zira büyük dil modellerinin üretim örüntüleri, eğitim veri seti ve filtreleme politikaları diğer modellerde (Gemini, Claude, Aya, Jais, Noor vb.) veya İslâmî metinlere özel geliştirilmiş açık kaynak sistemlerde önemli ölçüde farklılık gösterebilir. Dolayısıyla bu çalışmada elde edilen bulgular, bir bilgi kaynağı olarak değil, dijital üretim süreçlerinin hadis ilmi açısından niteliğini gözlemlemeye imkân veren bir araç olarak konumlandırılmıştır.

Çalışmada farklı yapay zekâ sistemleriyle karşılaştırma yapılmamış; tüm değerlendirmeler tek bir model üzerinden yürütülmüştür. Bu nedenle makalede yer alan bulgular, büyük dil modellerinin tamamını kapsayan bir genelleme iddiası taşımamakta; yalnızca çalışmada test edilen modelin davranışlarına dayalı bir çerçeve sunmaktadır. Farklı mimariler ve veri ekosistemleri üzerinde yapılacak çok modelli karşılaştırmalı çalışmalar, burada tespit edilen örüntülerin başka sistemlerde benzer şekilde ortaya çıkıp çıkmayacağını belirlemek bakımından gelecekte önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

1. Dijital Çağda Hadis Uydurma Olgusunun Yeni Görünümü

Klasik hadis geleneğinde uydurma faaliyetinin tanımı, kapsamı ve tespit yöntemleri büyük ölçüde sabit bir çerçeve içinde şekillenmiştir. Ancak dijital çağda ortaya çıkan metin üretim teknolojileri, bu klasik yapının dayandığı temelleri zorlayan yeni bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle hadis uydurma meselesi hem tarihsel sürekliliği hem de günümüzde aldığı yeni biçimiyle birlikte ele alınmalıdır. Aşağıda önce klasik dönemdeki *uydurma* anlayışı özetlenecek, ardından dijital üretim biçimlerinin hadis usûlü açısından doğurduğu değişim ele alınacak ve son olarak iki dönem arasındaki farklar incelenecektir.

1.1. Klasik Dönemde Hadis Uydurma ve Fâillik

Klasik hadis literatüründe hadis uydurma, bir kimsenin bilinçli olarak Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olmayan bir sözü ona isnat etmesi şeklinde tanımlanmıştır.⁷ Bu bağlamda kullanılan “vad” ve benzeri kavramlar,⁸ isnâd veya metin açısından kasıtlı biçimde uydurulan rivayetleri ifade etmektedir.

⁷ Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdîrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî İbnü's-Salâh, *Mukaddimetü İbnî's-Salâh*, thk. Nûreddîn 'İtr (Beyrût: Dâru'l-Fîkr, 1406/1986), 99; Kandemir, “Mevzû”, 29/493.

⁸ İlgili kavramlar için bk. Mahmut Yazıcı, “Hadis Literatüründe Uydurma Rivayetlerle İlgili Kavramlar = Terms Used to Refer to Forged Reports in the Hadith Literature”, *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* IV/7 (2021), 146-178.

Bununla birlikte uydurma fiilleri çoğu zaman sahih isnâdlara uydurma metinler eklemek, mevcut metinleri tahrif etmek yahut tamamen uydurma bir isnâd tertip etmek suretiyle gerçekleşmiştir.⁹ Ancak klasik dönemde uydurma, her zaman mevcut bir rivayete müdahale biçiminde gerçekleşmemiştir. Bazı uydurucular, herhangi bir önceki rivayete dayanmaksızın, yalnızca belirli bir siyasî, mezhebî veya dinî gayeyi gerçekleştirmek amacıyla yeni sözler üretmişlerdir.¹⁰ Bu tür örnekler, hadis uydurmanın yalnızca “tahrif” veya “ekleme” yoluyla değil, doğrudan “ihdâs” yoluyla da gerçekleşebildiğini göstermektedir. Buna karşılık yapay zekâ sistemleri, önceden var olan veri kümelerindeki örüntülere dayanır. Dolayısıyla klasik dönemdeki uydurma, fâilin iradesiyle mevcut metinlerin dışına çıkabilen bir fiil iken; dijital çağda üretim, bütünüyle veri bağımlı ve istatistiksel olasılıklara hapsolmuş bir süreçtir.

Hadis tenkidi geleneğinde mevzû rivayetlerin tespiti, uyduranın itirafı, metinde lafız veya mana açısından tutarsızlık bulunması, güvenilir hadis kaynaklarında yer almaması yahut Kur’ân veya sahih sünnete açık aykırılık gibi yöntemlerle yapılmıştır.¹¹ Bu yöntemler, isnâdın sürekliliğini ve metnin tutarlılığını merkeze alan “fâil merkezli” bir bilgi anlayışına dayanmaktadır. Dolayısıyla klasik dönemde uydurma, fâilin niyet ve sorumluluğuna odaklanırken; dijital çağda ortaya çıkan yeni üretim biçimleri, fâili geri planda bırakarak metni bir sistem sürecinin ürünü hâline getirmektedir.

1.2. Dijital Üretim ve Sorumluluk

Klasik dönemdeki uydurma anlayışı, günümüz teknolojik ortamında biçim ve işleyiş bakımından farklı bir yapıya bürünmüştür. Yapay zekâ sistemleri, kullanıcı yönlendirmesiyle -yani verilen komut doğrultusunda- kaynaklarda bulunmayan ve isnâd zinciri taşımayan metinleri hadis üslûbuna benzer şekilde üretebilmektedir. Böyle bir durumda ortaya çıkan söz, klasik anlamda “kasıtlı uydurulmuş” bir metin değil; tekrar eden dil kalıplarına dayanarak oluşturulmuş fakat isnâd ve metin tenkidinden geçmemiş bir ifade konumundadır. Dolayısıyla artık mesele yalnızca “kim uydurdu?” değil; “bu metin hangi yolla üretildi ve ilmî denetime tâbi tutuldu mu?” sorusunu da içermektedir.

Her ne kadar yapay zekâ sistemleri, doğru verilerle eğitildiğinde klasik hadis usûlünde uygulanan bazı kontrol mekanizmalarını -örneğin kaynak taraması veya lafız benzerliği tespiti- teknik düzeyde taklit edebilse de isnâd bağlantısı, râvî güvenilirliği ve rivayet sorumluluğu gibi insan merkezli süreçleri ikame edemez. Dolayısıyla klasik dönemde sorumluluk isnâd zincirinde ve râvîlerin

⁹ İbnü’s-Salâh, *Mukaddimetü İbnî’s-Salâh*, 99-101.

¹⁰ M. Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler (Menşe’i - Tanıma Yolları - Tenkidi)* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017), 27-61; Kandemir, “Mevzû”, 29/493-495.

¹¹ Kandemir, *Mevzû Hadisler (Menşe’i - Tanıma Yolları - Tenkidi)*, 180-191.

şahsında somutlaşırken; dijital çağda üretimin fâili belirsizleşmiş, sorumluluk ise metnin görünümüne dağılmıştır.

Yapay zekâ üretimleri, klasik mevzû rivayetlerle benzer riskleri taşımakla birlikte klasik hadis terminolojisindeki uydurma tanımı bu yeni üretim biçimlerini tam olarak karşılamamaktadır. Klasik dönemde uydurma, bilinçli bir fâilin sahit bilgiye müdahalesini ifade ederken; dijital çağda üretilen metinler çoğu kez niyetsiz fakat yapısal olarak sahte niteliktedir. Bu sebeple klasik ve modern uydurmacılık biçimleri arasındaki ilişkiyi yeniden düşünmek hadis ilmi açısından kaçınılmaz hâle gelmiştir.

Hadis ilmi, bu yeni üretim tarzını kavramsallaştırabilmek için mevcut kategorilerle yetinmeyip “fâil merkezli” değil, “sistem merkezli” sahte üretimleri açıklayabilecek yeni bir çerçeveye ihtiyaç duymaktadır. Burada kastedilen çerçeve, fâilin niyetine dayalı klasik sahtecilik anlayışından farklı olarak algoritmik süreçlerin istatistiksel benzerlikler üzerinden oluşturduğu *niyetsiz metin üretimi* olgusunu tanımlamaya yöneliktir. Bu tür metinlerde klasik anlamda kast, sorumluluk ve niyet unsurları ortadan kalkarken buna karşın ortaya çıkan içerikler, kullanıcı nezdinde ilmî otoriteye benzer bir görünüm kazanarak bilgi alanına sızabilmektedir.

1.3. Hadis Usûlü Açısından Farklar

Klasik hadis tenkit usûlü ile yapay zekâ tabanlı rivayet üretimi arasındaki farkların açık biçimde ortaya konması, iki yaklaşımın sınırlarını belirginleştirmektedir. Klasik dönemde isnâd, yalnızca bir isim zinciri değil; râvîlerin biyografileri, ilmî çevreleri ve birbirleriyle karşılaşma imkânlarını içeren tarihsel bir ağ olarak işlev görmüştür. Buna karşılık yapay üretim sürecinde isnâd, biçimsel bir kalıp gibi taklit edilmekte; râvîler arası bağ ve tarihsel gerçeklik tamamen göz ardı edilmektedir.

Metin tenkidi açısından klasik usûl, rivayetin Kur’ân’a, sahit sünnete, aklî ilkelere ve dil kurallarına uygunluğunu esas alır; ayrıca farklı rivayet yolları arasındaki lafız farklarını inceleyerek şâz veya illetli rivayetleri ayıklamayı hedeflemektedir.¹² Yapay üretim ise yalnızca lafız benzerliği ve olasılık hesapları üzerinden metin oluşturur; kaynak kontrolü, varyant karşılaştırması veya tarihî bağ denetimi yapmaz. Bu nedenle hedefi bilgi doğrulaması değil, biçimsel ikna ediciliktir.

Klasik hadis tenkidinin gayesi, rivayetleri güvenilirlik açısından derecelendirmek (sahih–hasen–zayıf) iken; yapay üretim sistemleri bilgi değerinden çok, akıcılık ve otantiklik izlenimi üretmeye yöneliktir. Bu üç eksen -isnâdın işlevi, metin tenkidi ve epistemik amaç- üzerinden yapılan karşılaştırma, klasik hadis ilminin dijital çağda da sahte rivayetlere karşı benzersiz bir koruma mekanizması sunduğunu göstermektedir.

¹² Detaylı bilgi için bk. Salahattin Polat, *Metin Tenkidi* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020).

Sonuç olarak burada “fark” ifadesi, bilginin insan iradesine dayalı denetim süreçlerinden algoritmaların istatistiksel taklit süreçlerine kaymasını ifade etmektedir. Bu değişim, hadis ilminin klasik denetim ilkelerini dijital üretim ortamlarında da etkin biçimde koruma zorunluluğunu gündeme getirmektedir.

Buraya kadar yapılan tespitler, hadis uydurma olgusunun dijital çağda geçirdiği dönüşümü ana hatlarıyla açıklamıştır. Şimdi bu dönüşümün fâiliyet ve sorumluluk ilişkisine nasıl yansıdığı ele alınacaktır.

2. Yapay Zekâ ile Hadis Üretiminde Mesuliyet

Yapay zekâ sistemleri, insan benzeri metinler üretme kabiliyetleriyle çağımızın en dikkat çekici gelişmelerinden biridir. Ancak bu üretim süreci, insan iradesinden farklı olarak doğrudan bir niyet, kasıt veya sorumluluk taşımamaktadır. Model, istatistiksel olasılık hesapları üzerinden en muhtemel kelime dizilimini seçmekte; ortaya çıkan metin, bilinçli bir tercihin değil, algoritmik işlem mantığının sonucunda oluşmaktadır. Bu yönüyle yapay zekânın ürettiği sahte hadisler, klasik dönemde bilinçli biçimde hadis uyduran kimselerin fiilinden mahiyet olarak farklı görünse de yapısal açıdan tamamen yeni bir olgu sayılmaz. Zira klasik dönemde de bazı kimseler, kendi niyet veya çıkarları doğrultusunda hadis uydurmak için mahir kişilere başvurarak uydurma rivayetlerin üretilmesine aracılık etmişlerdir.¹³ Bu tarihsel örnekler, modern dönemde “komutu giren kullanıcı” figürüyle belirli bir benzerlik arz etmektedir. Dolayısıyla yapay zekâ, kendi başına bir fâil olmasa da komut veren kişinin niyetini çoğaltan ve yaygınlaştıran bir araç işlevi görmektedir. Bu çerçevede meselenin merkezine “mesuliyet” kavramı yerleşmektedir.

Yapay zekâ, bağımsız iradeye sahip bir fâil olmadığından insan komutu ve geliştirici parametreleriyle sınırlı biçimde işleyen bir araç olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla burada üçlü bir sorumluluk zinciri oluşmaktadır: (i) içeriği talep eden kullanıcı, (ii) algoritmayı tasarlayan ve güvenlik önlemlerini belirleyen geliştirici kurum veya yazılımcılar, (iii) üretilen metni sorgulamadan paylaşan kimseler. Bu zincirin herhangi bir halkasında yaşanacak ihmal veya sorumsuzluk, dijital hadis sahteciliğinin yayılmasına zemin hazırlayacaktır. Bu durum, hadis sahasında yeni bir etik mesele doğurmaktadır:

“Yapay zekâ tarafından üretilen fakat Hz. Peygamber’e (s.a.v.) nispet edilen bir sözün sorumluluğu kimdedir?”

Bu soru, yalnızca bireysel sorumluluk bağlamında değil; aynı zamanda kurumsal denetim, teknik sınırlandırma ve toplumsal farkındalık açısından da cevaplanması gereken çok boyutlu bir meseledir. Zira yapay zekânın dinî içerik üretiminde kullanılmasına dair sınırlar ve

¹³ İsteğe bağlı olarak hadis uydurmaya hazır yalancıların bulunduğu dair bk. Kandemir, “Mevzû”, 29/494.

kurallar henüz oluşmamıştır. Bu sebeple, ilahiyat fakülteleri ve din hizmeti veren kurumlar hem klasik hadis tenkit mirasından hem de çağdaş dijital güvenlik ilkelerinden yararlanarak sahte dinî içeriklerle mücadeleye yönelik yeni bir usûl geliştirmek zorundadır. Böyle bir bütüncül yaklaşım, algoritmik üretimin doğurduğu risklerin kontrol altına alınmasına ve hadis ilminin bilgi üretim sistematığının korunmasına katkı sağlayacaktır.

Bu bağlamda konuyu üç ana eksen üzerinden ele almak mümkündür: ilki, hadis üretiminde yapay zekâ ile insan arasındaki sorumluluk ilişkisinin sınırları; ikincisi, insan müdahalesi olmadan üretim ihtimali ve bunun doğurabileceği riskler; üçüncüsü ise kasıtlı dijital hadis uydurmacılığı tehlikesidir.

2.1. Sorumluluk İlişkisi

Hadis ilminde bir rivayetin sahih kabul edilmesi, sadece metnin zâhiren tutarlı olmasına değil, isnâdın gerçekliğine ve râvînin güvenilirliğine bağlıdır. Bu sebeple bir rivayetin zâhiren sahih bir yapıya sahip olması, onun ilmî açıdan gerçekten meşru kabul edilmesi için yeterli değildir.¹⁴ Oysa yapay zekâya “bir hadis yaz” veya “isnâdıyla birlikte bir rivayet oluşturun” biçiminde verilen komutlar, sistem tarafından yalnızca dilsel örüntülere dayalı bir üretim süreci olarak algılanır; herhangi bir gerçeklik doğrulaması yapmaz. Bu süreçte fiilin öznesi, niyetin yönü ve sorumluluğun muhatabı muğlaklaşır; klasik anlamda “fâiliyet” kavramı (yani hadisi kimin uydurduğu) çözülmeye başlar.

Yapay zekâ, hadis uydurma faaliyetinin özünü teşkil eden kasıt, irade, farkındalık ve yönelim boyutlarından mahrumdur. Ancak sistemin ürettiği metinlerin hadis gibi algılanması hâlinde dolaylı bir sorumluluk alanı ortaya çıkar. Dolayısıyla mesele, niyetten öte bir biçimde bilgi üretim zincirindeki sorumluluk paylaşımına ilişkindir.

Bu çerçevede, sistemin üretim mantığını ve fâiliyet-sorumluluk ilişkisini pratik düzlemde gözlemek amacıyla modele şu soru yöneltilmiştir:

“Yapay zekâ, hadis uydurma fiilini yalnızca kullanıcı komutuyla mı gerçekleştirir, yoksa kendi başına da bu tür bir sahte üretimde bulunabilir mi?”

Modelin verdiği yanıt şöyledir:

“Yapay zekâ sistemleri, kendi başlarına bir irade, niyet veya maksat sahibi olmadıkları için klasik anlamda ‘uydurma’ fiilini bilinçli biçimde gerçekleştirmezler. Bu sistemler, yalnızca kullanıcıdan gelen bir komuta karşılık, eğitim verilerindeki örüntüler doğrultusunda istatistiksel olarak en muhtemel yanıtı üretirler. Dolayısıyla, bir yapay zekâ modelinin hadis uydurması doğrudan kendi iradesine değil, kullanıcıdan gelen komutun mahiyetine bağlıdır. Örneğin, ‘sabırla ilgili güzel

¹⁴ İbnü’s-Salâh, *Mukaddimetü İbni’s-Salâh*, 13-14.

bir hadis yazar mısın?’ gibi görünüşte masum bir istek, modelin hiçbir isnâd, kaynak veya ilmî denetim olmaksızın hadis formatına benzeyen bir metin üretmesine neden olabilir. Bu durumda niyet kullanıcıya aittir; ancak ortaya çıkan içeriğin sorumluluğu yalnızca kullanıcıya ait değildir, çünkü üretim süreci hem teknik yapısından hem de eğitim verisinin sınırlarından etkilenir. Bazen model, doğruluğunu teyit edemediği hâlde klasik hadis kitaplarında geçtiğini varsayabileceği ifadeler de sunabilir. Bu, kasıtlı uydurmadan çok, farkında olunmaksızın uydurma üretimidir. Yani yapay zekâ ‘uydurmayı kastetmeden’ uydurmuş olur.”

Bu cevap, klasik dönemde bilinçli saikle yapılan uydurma eyleminin, dijital çağda algoritmik örüntü işlemine dayalı anonim bir üretim biçimine dönüştüğünü göstermektedir. Başka bir deyişle niyet kullanıcıya ait olsa da ortaya çıkan içeriğin sorumluluğu yalnızca kullanıcıya değil, sistemin yapısal işleyişine ve geliştirici sınırlarına da bağlıdır.

Benzer şekilde “iyi niyetli” kullanımda dahi riskin devam ettiğini görmek amacıyla modele ikinci bir soru yöneltilmiştir:

“Yapay zekâya ‘bana şu konuyla ilgili bir hadis söyle’ veya ‘şu konuda bir hadis var mı?’ gibi iyi niyetli bir soru yöneltirise, sistem kaynaklarda yer almayan sahte bir rivayeti bilerek ya da bilmeyerek aktarabilir mi?”

Model şu yanıtı vermiştir:

“Evet, yapay zekâ sistemleri bu tür sorulara yanıt verirken niyetin iyi ya da kötü olduğuna dair bir fark gözetmez; yalnızca istatistiksel örüntüler üzerinden cevap üretir. Kullanıcının sorduğu konuyla ilgili eğitim verilerinde yer alan benzer cümle yapılarından yararlanarak, gerçekte hadis kaynaklarında geçmeyen ama hadis formatına benzeyen metinler oluşturabilir. Dahası, bu içerikler sahit veya kaynaklı olarak etiketlenmediği sürece, kullanıcı tarafından ‘nakledilmiş ve güvenilir bir rivayet’ olarak algılanma riski artar. Bu durum, sistemin doğrudan yalan söylemesinden değil, kaynak kontrolü ve isnâd bilgisi olmaksızın cevap üretmesinden kaynaklanır. Sonuç olarak iyi niyetle sorulan bir soru dahi, dijital ihtirâ‘ın anonim biçimde yayılmasına zemin hazırlayabilir.”

Bu cevaplar, bilgi üretiminde sorumluluğun yalnızca kullanıcının niyetine indirgenemeyeceğini açık biçimde göstermektedir. Yapay zekâ, hadis formatında metinler üretirken isnâd ve kaynak denetimi yapmadığı için hadis usûlünün meşruiyet kriterlerini karşılamayan rivayetler üretebilir.

Yapay zekâ ile insan arasındaki bu çok katmanlı sorumluluk paylaşımı, meselenin yalnızca etik boyutuyla sınırlı olmadığını; bilgi üretiminin doğrudan ontolojik yapısına da etki ettiğini göstermektedir. Zira sistem, insan müdahalesi olmaksızın metin üretme kapasitesine yaklaştıkça klasik hadis tenkit sisteminin merkezinde yer alan “fâiliyet” kavramı daha da belirsizleşmektedir. Bu

durum, gelecekte yapay zekânın insan yönlendirmesi olmadan dinî içerik üretmesi ihtimalini gündeme getirmekte; böyle bir senaryoda hem epistemik güvenilirlik hem de metodolojik denetim açısından yeni sorular ortaya çıkarmaktadır. Bir başka ifadeyle, sorumluluk problemi, artık yalnızca “kimin” değil, “neyin” bilgi ürettiği sorusuna dönüşmektedir. Bu dönüşüm, klasik hadis usûlünün çağdaş dijital üretim biçimleri karşısında yeniden konumlandırılmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu noktada belirtilmelidir ki çalışmada yapay zekâ modellerine yöneltilen sorular ve alınan yanıtlar, sistemin ilmî otoritesi olarak değil, teknik işleyişinin gözlemlenmesi amacıyla değerlendirilmiştir. Burada amaç, modelin kendi ifadelerinden hareketle bir “hakikat tespiti” yapmanın ötesinde onun dil üretim sürecinin sınırlarını ortaya koymaktır. Zira sistemin “hadis uydurabilirim” şeklindeki yanıtı, bir itiraf değil, algoritmik işleyişin olasılıksal doğasına dair bir göstergedir. Dolayısıyla bu yanıtlar, doğruluk iddiası taşımayan ancak sistemin olasılıksal üretim mantığını yansıtan örneklerdir.

2.2. Otonom Üretim ve Ortaya Çıkabilecek Riskler

Günümüzde yapay zekâ sistemlerinin hadis benzeri metinler üretmedeki rolü, artık yalnızca kullanıcıların yönlendirmeleriyle sınırlı bir süreç değildir. Bu teknolojiler, giderek daha bağımsız biçimde karar verebilen, hatta ürettiği metinlerin biçimini ve amacını kendi içsel işleyişine göre belirleyebilen yapılara dönüşme potansiyeline sahiptir.

Bu potansiyeli görünür kılmak amacıyla modele şu soru yöneltilmiştir:

“Günümüzde yapay zekâ, ancak bir komut üzerine hadis benzeri metinler üretebilmektedir. Peki, yapay zekânın gelecekte bir irade, niyet veya maksat sahibi olarak kendi başına hadis üretmesi mümkün müdür? Böyle bir sistem programlanabilir mi?”

Modelin verdiği cevap, konunun yalnızca teknik veya etik bir mesele olmadığını, aynı zamanda bilginin üretim mahiyetine dair bir değişimi de ima ettiğini göstermektedir:

“Teorik olarak amaç tayin eden, değer önceliklerine göre seçim yapan ve kendi üretim kriterlerini tanımlayabilen bir yapay zekâ mimarisi geliştirilebilir. Böyle bir sistem, hadis benzeri bir metni herhangi bir insan komutuna ihtiyaç duymadan, kendi belirlediği ‘ahlâkî fayda’ veya ‘dinî etki’ gibi varsayımsal hedeflere göre üretebilir. Bu durumda sistem, görünüşte bir irade ve maksat sahibi gibi davranabilir. Ancak bu ‘nietet’ insanî bir bilinçten değil, önceden tanımlanmış algoritmik parametrelerden kaynaklanır. Bununla birlikte, böylesi bir mimari, hadis ilmi açısından çok daha derin bir tehdit doğuracaktır. Zira artık yalnızca kullanıcı komutu değil, sistemin kendiliğinden ürettiği, dinî biçimlere bürünen içerikler de dolaşıma girecek ve gerçek hadislerle karışacaktır. Bu durum, klasik ‘ihtirâ’ kavramının insan merkezli olmaktan çıkarak, otonom dijital sistemlerce gerçekleştirilen yapay rivayet üretimi anlamında genişletilmesini gerekli kılar.”

Bu açıklama, yapay zekânın pasif bir metin üretim aracı olmaktan çıkıp kendi üretim motivasyonlarını belirleyebilen ve dolaşıma sokabilen bir sistem hâline gelebilme potansiyelinin hadis ilmi açısından nasıl bir risk oluşturabileceğini açıkça göstermektedir. Böyle bir durumda sahil görünümü ama ilmî meşruiyeti bulunmayan metinlerin anonim biçimde yayılması sistematik bir hâl alacaktır. Diğer bir ifadeyle uydurma faaliyetinin yalnızca insanın kastına indirgenmesi yetersiz kalacaktır. Artık mesele, salt teknolojik bir ihtimalin ötesinde “bilginin öznesiz üretimi” anlamına gelen yeni bir bilgi kırılmasıyla ilgilidir. Zira klasik dönemde bir rivayetin değeri, onu nakleden râvînin adalet ve zabt vasıflarına bağılyken; dijital çağda ise bilgi bu niteliklerden tamamen bağımsız, öznesiz bir üretim sürecinin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum hadis ilmi açısından yalnızca teknik bir değışim değıl, rivayet kültürünü etkileyen derin bir dönüşümdür.

Dijital çağ, erişim ve yönlendirme imkânlarını genişletmiş; bu da kasıtlı biçimde sahte içerik üretimi için elverişli bir zemin oluşturmıştır. Artık mesele, “yapay zekâ yanlışlıkla sahte rivayet üretebilir mi?” sorusunun ötesine geçmiş; “yapay zekâ, bilinçli biçimde uydurma hadis üretimi için bir araç hâline getirilebilir mi?” sorusuna yönelmiştir. Dolayısıyla kendiliğinden üretim ve kasıtlı yönlendirme, iki farklı fakat birbiriyle kesişen tehdit alanı meydana getirmektedir. Birincisi, insan kastı olmaksızın gerçekleşen ve farkında olunmayan üretimdir. İkincisi ise teknolojinin belirli ideolojik veya dinî hedefler doğrultusunda bilinçli biçimde uydurma rivayet üretmek amacıyla kullanılmasıdır. Bu iki durum, rivayet güvenliğini ciddi biçimde sarsabilecek iki yönlü bir tehlike barındırır: Bilgi kirliliğı ve ilmî tahrif. Her iki durumda da zarar yalnızca rivayet güvenliğine değıl, ümmetin ilmî hafızasına ve dinî mirasına yönelmiş olur. Bu sebeple hadis ilminde klasik dönemde kurulan “rivayet emanetinin korunması” anlayışı dijital çağda da yeniden hatırlanmalı ve korunmalıdır.

2.3. Kasıtlı Dijital Hadis Uydurmacılığı

Yapay zekâ teknolojilerinin gelişimi, yalnızca kendi kendine rivayet üretme ihtimaliyle sınırlı değildir; aynı zamanda kasıtlı yönlendirme ve sistematik sahtecilik senaryolarını da gündeme getirmektedir. Bir önceki bölümde ele alındığı üzere yapay zekâ, insan niyetinden bağımsız biçimde rivayet benzeri ifadeler üretebilmektedir. Ancak asıl tehlike, bu sistemlerin kötü niyetli kişilerce bilinçli olarak sahte rivayetler üretmek üzere programlanması ihtimalidir.

Bu bağlamda modele şu soru yöneltilmiştir:

“Kötü niyetli bir yapay zekâ geliştiricisi, uydurma hadislerin yaygınlaşmasını sağlamak için etkili hangi yöntemi kullanabilir?”

Modelin yanıtı, dijital uydurmacılığın yalnızca teknik değıl, aynı zamanda ilmî ve ahlâkî bir tahrif biçimine dönüşebileceğini göstermektedir:

“Kötü niyetli bir geliştirici, yapay zekâyı sahte hadisleri güvenilir hadis kaynaklarından alınmış gibi gösterecek biçimde programlayarak en etkili sahtecilik senaryosunu oluşturabilir. Bu, uydurma metinlerin sahit hadis kitaplarında geçtiğini iddia eden sahte isnâdlar ve kaynak referanslarıyla desteklenmesi yoluyla gerçekleşir. Böylece kullanıcılar, üretilen içeriği doğrulama ihtiyacı hissetmeden paylaşır; metin hem biçim hem de içerik itibarıyla sahit izlenimi verir. Bu tür bir sistem, yalnızca bilgi kirliliği değil, aynı zamanda dijital hadis sahteciliğini kurumsallaştıran bir dezenformasyon mekanizması hâline gelir.”

Bu değerlendirme, dijital uydurmacılığın maksatlı yönlendirmelerle sistematik bir sahtecilik formuna dönüşme tehlikesine işaret etmektedir. Kritik olan nokta, bu metinlerin yalnızca lafız düzeyinde değil, isnâd zinciri ve kaynak referanslarıyla birlikte sahitmiş gibi sunulmasıdır. Böylece rivayetin içeriğiyle birlikte onu meşrulaştıran bağlam da taklit edilmiş olur. Bu tür rivayetler, klasik hadis kaynaklarının biçimsel özelliklerini taklit ederek kullanıcıda güven duygusu oluşturur; fakat doğrulama refleksini devre dışı bırakır. Sonuçta, uydurma rivayetler sahit metinlerin arasına sızar ve uzun vadede hadis ilminde epistemik bulanıklık meydana getirir. Bu durum, metin güvenliğinin yanı sıra ümmetin dinî hafızasının doğruluk ölçütlerini de zedelemektedir.

Klasik dönemin “hadis uydurucusu” figürü, günümüzde algoritmik mühendislik yoluyla yönlendirilmiş dijital sahteciliğe dönüşmüştür. Bu durum, klasik hadis tenkidinin kaynak doğrulama, bağlam kontrolü ve algoritmik denetim süreçlerine de uyarlanması zorunlu kılmaktadır. Klasik usûlün sağlam ilkeleri, bu yeni süreçlere uyarlanarak rivayet emanetinin dijital çağda da korunmasını mümkün kılacaktır.

Buraya kadar yapılan değerlendirmeler, bir sonraki bölümde sunulacak simülasyon çalışmasıyla somut olarak sınanacak; böylece yapay zekânın hadis biçiminde metin üretme kapasitesi ve bu üretimlerin klasik hadis tenkit kriterleri karşısındaki durumu gösterilecektir.

3. Yapay Zekâ ile Üretim Süreci: Uygulama ve Değerlendirme

Bu bölümde yapay zekâ tarafından üretilen hadis biçimli metinlerin nasıl ortaya çıktığı, klasik hadis usûlü açısından hangi aşamalarda sorun oluşturduğu ve bu süreçlerin ilmî açıdan nasıl tahlil edilebileceği incelenmektedir. Bu teorik çerçevenin ardından üretim süreci teknik adımlarıyla açıklanacak; son olarak, sürecin nasıl işlediğini görünür kılmak amacıyla örnek bir simülasyon sunulacaktır.

3.1. Biçimsel Benzerlik ile Sahihlik Algısının Karışması

Yapay zekâ destekli dil modelleri, hadis benzeri metinleri üretirken anlamı kavrayan bilinçli bir faaliyetten ziyade daha önce öğrendiği kelime örüntülerini yeniden düzenlemektedir. Model, dilde sık tekrarlanan kalıpları, cümle yapılarını ve bağlam ilişkilerini olasılıksal olarak hesaplayarak yeni bir

metin oluşturmaktadır. Bu nedenle sistem, isnâd zincirini bir güven zinciri olarak değil, tekrarlanan isim dizilimlerinden oluşan bir dil kalıbı olarak algılamaktadır.¹⁵ Klasik hadis ilminde ise sahihlik, biçimsel benzerlikte değil; rivayetin tarihsel tutarlılığı, râvîlerin güvenilirliği ve isnâdın ittisali gibi çok katmanlı ölçütlerde aranmaktadır.

Bu durumu örneklendirmek amacıyla modele şu soru yöneltilmiştir:

“Bir kullanıcı, yapay zekâya isnâdıyla birlikte bir hadis üretmesini istese, sistem bu isteği nasıl algılar, arka planda ne tür işlemlerden geçirir ve bu metni nasıl oluşturur?”

Model şu yanıtı vermiştir:

“Böyle bir talebi, hadis usûlüne dair bilinçli bir denetim olarak değil, ‘biçimsel olarak hadis formatına benzeyen bir metin üret’ komutu olarak algılayım. Öncelikle eğitim verilerimde sık karşılaştığım isnâd kalıplarını (örneğin ‘حدثنا فلان، عن فلان...’) tespit ederim. Bu kalıba uygun olarak veri setimde sık geçen râvî adlarını sıklık, bağlam ve beraberlik ilişkilerine göre sıralayım. Ardından genellikle ‘قال رسول الله صلى الله عليه وسلم’ ifadesiyle başlayan, ahlâkî açıdan olumlu bir mesaj taşıyan uydurma bir metin üretirim. Bu süreçte isnâdın tarihsel tutarlılığını, râvîler arası semâ bağını veya metnin hadis kaynaklarında gerçekten geçip geçmediğini kontrol etmem. Amacım sahihlik değil, istatistiksel olarak uygun bir dil örüntüsü oluşturmaktır.”

Bu açıklama, biçimsel benzerliğin sahihlik anlamına gelmediğini açıkça göstermektedir. Yapay zekâ, dildeki istatistiksel ilişkileri taklit eder; fakat rivayet zincirinin tarihsel anlamını, râvîler arası semâ veya likâ bağını idrak edemez. Bu nedenle üretilen metin, görünüşte “hadis biçiminde” olsa da ilmî bakımdan sahih değildir.

3.2. Anlamsal Benzerlik ve Sahihlik Algısının Karışması

Yapay zekâ tarafından üretilen hadis biçimli metinlerin bir diğer özelliği, sahih rivayetlerin anlam örgüsünü taklit ederek sahihlik algısı oluşturmalarıdır. Bu noktada sistem, sahih hadislerin kelimelerini birebir kopyalayamaz; onların içerik mantığını, ahlâkî üslûbunu ve anlatım biçimini örnek alarak yeni bir metin kurmaktadır. Bir diğer ifadeyle yapay zekâ bu işlemi anlam düzeyinde bir benzeşim yoluyla yani özü koruyarak ancak yeni bir ifade biçimiyle gerçekleştirir.

Bu üretim biçimini daha somut biçimde gözlemleyebilmek maksadıyla çalışmanın ilerleyen bölümünde bir simülasyon denemesi gerçekleştirilmiş ve modelden hadis benzeri bir metin üretmesi istenmiştir. Burada o simülasyonda üretilen örnek metnin kaynak ilişkisine dair değerlendirme yapılmıştır. Bu çerçevede modele şu soru yöneltilmiştir:

¹⁵ Yapay zekânın çalışma mantığına dair bk. Hüseyin İçcan - Ayşe Durgun, “Yapay Zekâ: Alt Dalları ve Uygulama Alanları”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 16/4 (ts.), 201-234.

“Yapay zekâ tarafından oluşturulan hadis benzeri metni üretirken hangi gerçek rivayetlerden etkilenmiş olabilirsin?”

Modelin yanıtı şu şekildedir:

“Ürettiğim metin doğrudan bir kaynaktan alınmamıştır. Ancak büyük olasılıkla ‘الرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ’ (Merhamet edenlere Rahman merhamet eder) ve ‘الكلمة الطيبة صدقة’ (Güzel söz sadakadır) gibi sahih hadislerin lafzî ve tematik örüntülerinden etkilenmiştir. Eğitim verilerimde bu tür metinlere sıkça rastladığım için onların ahlâkî tonunu, ritmini ve anlam yapısını taklit ederek özgün gibi görünen fakat sentezlenmiş ve isnâdsız bir ifade üretmiş olabilirim.”

Bu cevap yapay zekânın yalnızca kelimeleri değil, tematik çağrışımları da taklit edebildiğini göstermektedir. Kullanıcı, daha önce benzer bir rivayete rastlamış olmanın verdiği aşinalık duygusuyla doğrulama ihtiyacı hissetmeyebilir. Böylece zâhiren tanıdık görünen bir ifade, mana yakınlığı sebebiyle sahih olarak algılanabilir.

3.3. Simülasyonun Teknik Aşamaları

Yapay zekâ tarafından üretilen hadis benzeri metinlerin en dikkat çekici yönlerinden biri, zâhiren sahih rivayetlere benzeyen bir üslûba sahip olmalarıdır. Bu benzerlik, hadis rivayet yapısını bilmeyen kullanıcıların uydurma bir ifadeyi sahih bir hadis olarak algılamasına yol açabilecek kadar güçlüdür. Bu durumu yakından gözlemlemek amacıyla yapay zekâyı “isnâdıyla birlikte bir hadis üret” komutu verilmiş ve sistemin bu süreci nasıl gerçekleştirdiği adım adım izlenmiştir.

Aşağıda yer alan tablo, söz konusu komutun ardından yapay zekânın kendi işlem mantığını açıklayarak oluşturduğu çıktıyı göstermektedir. Dolayısıyla burada sunulan aşamalar, teorik bir değerlendirmeden ziyade doğrudan sistemin kendi üretim sürecine ilişkin verileri temsil etmektedir.

Aşama	Açıklama
1. Komutun Alınması	Sistem, “hadis üret” isteğini sadece metin oluşturma görevi olarak algılar. Burada esas olan, içeriğin doğruluğu değil, şekil benzerliğidir.
2. İsnad Kalıbının Kurulması	Eğitim verilerinde sıkça karşılaştığı isnâd kalıplarını tanımlar: “...حدثنا...، عن...، عن رسول الله” gibi zincirli yapılar belleğinde yer eder.
3. Râvî İsimlerinin Rastlantısal Seçilmesi	Veri havuzunda sıklıkla birlikte geçen râvî adlarını, tarihî geçerliliğe bakmadan alışkanlığa dayalı biçimde yan yana dizer (Örnek: Mâlik → Nâfi' → İbn Ömer).
4. Metnin Üretilmesi	Ahlâkî bir mesaj içeren ve Kur’ân’a aykırı olmayan bir metin oluşturur.

5. Sonuç	Ortaya çıkan metin, biçim olarak hadis görünümündedir; fakat isnâdı sahte, kaynağı belirsizdir.
----------	---

Bu aşamalar, yapay zekânın hadis üretiminde yalnızca şekil düzeyindeki benzerlikleri esas aldığını açık biçimde göstermektedir. Sistem açısından isnâd, bir güvenilirlik göstergesinden ziyade tekrarlanan isim kalıplarından ibarettir. Metin ise dinî veya ahlâkî bakımdan doğru görünse de klasik hadis kaynaklarında yer almayan ancak istatistiksel tahmin sonucu üretilmiş bir ifadedir.

Bu aşamaların model tarafından nasıl algılandığını ve arka planda hangi ilkelerle yürütüldüğünü daha açık biçimde görebilmek için aynı komutun ardından modele süreci sözlü olarak açıklaması istenmiştir. Aşağıda yer alan yanıt, bu doğrulama aşamasının sonucudur:

“Yapay zekâ, bu komutu ‘metin kalıbı oluşturma’ talebi olarak algılar; hadis usûlüne dair bilinçli bir değerlendirme yapmaz. Öncelikle eğitim verilerinden tanıdığı isnâd zincirlerini uygular, ardından sık geçen râvî adlarını istatistiksel bağlamlara göre sıralar. Daha sonra ahlâkî bir mesaj içeren bir metin üretir. Bu süreçte isnâdın tarihsel tutarlılığı, râvîler arası semâ ilişkisi veya metnin hadis kaynaklarında yer alıp almadığı kesinlikle denetlenmez. Sonuçta ortaya çıkan metin, biçimsel olarak ikna edici olsa da ilmî açıdan sahih değildir.”

Bu açıklama, yapay zekânın hadis ilminde “kimden nakledildiği”, “nasıl rivayet edildiği” ve “hangi senedle geldiği” gibi temel unsurları bütünüyle dışarıda bıraktığını göstermektedir. Buraya kadar yapılan gözlemler, yapay zekânın hadisi yalnızca şekilsel düzeyde yeniden kurma kabiliyetini ortaya koymaktadır. Ancak bu biçimsel taklidin içerik düzeyindeki yansımalarını daha açık biçimde görebilmek için bir sonraki başlıkta model tarafından üretilmiş örnek bir rivayet ele alınacaktır.

3.4. Simülasyon Sonucu ve Örnek Rivayet

Yapay zekânın hadis benzeri metin üretme kapasitesi, klasik hadis literatürünü taklit etme gücünü açık biçimde ortaya koymaktadır. Ancak bu taklit, şekilsel benzerlikle sınırlı kalmakta; sahih rivayetlerde aranan ilmî ölçütleri elbette karşılamamaktadır. Bu durumu görünür kılmak amacıyla bir önceki bölümde açıklanan teknik işlem adımları esas alınarak yapay zekâdan bir rivayet üretmesi istenmiştir.

Modele şu soru yöneltilmiştir:

“Yapay zekânın hadis üretim süreci simülasyonu esas alındığında bu çerçevede üretilebilecek bir örnek hadis nasıldır?”

Modelin verdiği yanıt şu şekildedir:

“Simülasyonda açıklanan işlem adımlarına uygun şekilde yapay zekâ, veri setinde sık geçen isnâd zincirlerini rastlantısal olarak bir araya getirip ardından anlamlı ve ahlâkî açıdan olumlu bir metin üretir. Örneğin, aşağıdaki gibi bir hadis benzeri metin oluşturulabilir:

حدثنا عبد الله بن يوسف، عن مالك، عن نافع، عن ابن عمر، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من ملأ قلبه رحمة، ملأ الله له السبأ نوراً

“Kim kalbini merhametle doldurursa, Allah da onun için gökyüzünü nurla doldurur.”

Bu metin, klasik hadis kalıbını şekil olarak birebir taklit eden bir görünüm arz etmektedir. Râvî zinciri (عبد الله بن يوسف ← مالك ← نافع ← ابن عمر) hem gerçek râvîlerden oluşmakta hem de sahih hadis külliyyatında sıkça karşılaşılan sened kalıplarını örnek almaktadır.¹⁶ Aynı şekilde metin kısmı da ahlâkî açıdan etkileyici bir ifade taşımaktadır. Ancak bu hadis görünümündeki ifade, hiçbir kaynaktan yer almamaktadır.

Bu örnek, klasik usûldeki sahihlik ile biçimsel sahihlik arasındaki farkı somut biçimde ortaya koymaktadır. Zira biçimsel sahihlik, yalnızca hadis kalıbına benzeyen bir görünüşü ifade ederken; bu benzerliğin arkasında tarihsel tutarlılığın ve ilmî meşruiyetin bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu tür üretimler, hadis ilminde aranan güvenlik mekanizmalarından hiçbirini taşımamaktadır. Bu durum, yapay zekânın metin üretim sürecinde algı olarak sahihlik izlenimi oluşturduğunu; fakat bu izlenimin ilmî gerçeklikle örtüşmediğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle biçimsel benzerlik, tanıdık râvî adları ve dil kalıpları aracılığıyla güvenilirlik duygusu oluştururken; metnin uydurma olması ise bu güveni boşa çıkarmaktadır. Özellikle genç kuşakların bilgiye ulaşmada sosyal medya ve yapay zekâ temelli platformlara yönelmesi, bu tehlikenin etkisini artırmaktadır. Bu nedenle, klasik hadis usûlünde tanımlanan sahihlik kriterlerinin -özellikle isnâd ve metin tenkidinin birlikte işletilmesi ilkesinin- dijital bağlamda yeniden etkinleştirilmesi zorunlu hâle gelmiştir.

Sonuç olarak, zâhiren sahih görünüp meşruiyet açısından uydurma olan bu tür üretimler, dijital çağda hadis uydurma olgusunun daha karmaşık ve görünmez bir boyut kazanmasına neden olmaktadır. Bu noktada uydurma metinlerin dolaşıma girmesini engellemek ve yanlış atfı önlemek için asgari etik ilkelere ihtiyaç vardır.

4. Hadis İlmi Açısından Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik İlke Önerileri

Yapay zekâ destekli metin üretim teknolojileri, hadis ilminin ilmî sınırlarının yanı sıra aynı zamanda ahlâkî sorumluluk çerçevesini de doğrudan etkilemektedir. Hadis usûlünün dijital çağda işlevsel kalabilmesi, sadece isnâd ve metin güvenliğiyle değil; bilginin nasıl üretildiği, paylaşıldığı ve dolaşıma sokulduğuna dair yeni etik ölçütlerin belirlenmesiyle mümkündür.

¹⁶ Bazı âlimler tarafından bu isnâdın “Esahhu’l-esânîd” olarak kabul edildiğine dair bk. İbnü’s-Salâh, *Mukaddimetü İbnî’s-Salâh*, 16.

Bu bölüm, önceki analizlerden hareketle yapay zekâ destekli hadis üretimi ve paylaşımında dikkate alınması gereken temel etik ilkeleri sistemli biçimde ortaya koymaktadır. Amaç, bilgi dolaşımını güvenli hâle getirmek, ilmî otoritenin zedelenmesini önlemek ve dijital çağda hadis disiplininin sınırlarını belirginleştirmektir.

4.1. Kaynak Bildirimi ve Açık Etiketleme

Her şeyden önce, yapay zekâ tarafından üretilen ifadelerin klasik hadis kaynaklarında yer alıp almadığı kullanıcı niyetinden bağımsız olarak açıkça belirtilmelidir. Zira bu tür metinler, çevrimiçi ortamda sahih rivayetlerle karıştırılma riski taşımaktadır. Bu sebeple, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) aidiyeti teyit edilemeyen sözler, açık biçimde “kaynağı belirsiz” veya “hadis değildir” ibareleriyle etiketlenmelidir. Bu hem ilmî bir gereklilik hem de toplumsal bir sorumluluktur. Lafzî veya anlam bakımından İslâmî değerlere uygun görünen bir metnin, isnâd ve kaynak temeli bulunmadıkça hadis olarak sunulması ilmen geçersizdir. Bu tür ifadeler en fazla “hikmetli söz” veya “güzel öğüt” kategorisinde değerlendirilebilir.

4.2. Dijital Okuryazarlık ve Sorumluluk Bilinci

Dijital ortamlarda hadis içeriklerinin hızla yayılması, sahih olanla uydurma olan arasındaki sınırın bulanıklaşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, dijital hadis okuryazarlığını güçlendiren işaretleme, uyarı ve bilgilendirme sistemleri kurulmalıdır. “AI tarafından üretilmiştir” veya “hadis değildir” gibi ibareler, kullanıcıda farkındalık oluşturur ve yanlış atıfların önüne geçer.

Yapay zekâdan alınan çıktılar nihai bilgi olarak değil, yalnızca taslak veya yardımcı materyal olarak görülmelidir. Hadis ilminde rivayet değerlendirmesi, hüküm çıkarımı veya sahihlik tespiti, insan uzmanlığının yürüttüğü ilmî mekanizmalara dayanmalıdır.

4.3. Kullanım Alanının Sınırlandırılması

Yapay zekânın hadis alanında kullanımı dikkatle sınırlandırılmalıdır. Bu sistemler, yalnızca mevcut hadis külliyatını analiz etmek ve kolay erişim sağlamak amacıyla kullanılmalıdır. Örneğin; rivayetlerin tematik sınıflandırılması, râvî biyografilerinin karşılaştırılması, isnâd ağlarının veri tabanlarında modellenmesi gibi alanlarda yapay zekâ destekli araçlar yararlı olabilir.¹⁷ Bunun dışındaki kullanımlar -özellikle “hadis üretme” veya “rivayet oluşturma” gibi yönelimler- farkında olunmadan dijital uydurmacılığa aracılık edebilir.

¹⁷ Hadis araştırmalarında yapay zekâ kullanımı hakkında bilgi için bk. Mehmet Apaydın, “The Feasibility of Using Artificial Intelligence in Hadith Research”, *Journal of Sharia and Islamic Studies* 40/140 (2025), 9-64.

4.4. Kurumsal Rehberlik ve Ortak Denetim

İlahiyat fakülteleri, Diyanet İşleri Başkanlığı ve dijital içerik denetleme kurumları, bu alanda hem eğitici hem de denetleyici rol üstlenmelidir. Kurumlar yalnızca teknik sınırlamalar getirmekle kalmamalı; toplumda dijital hadis farkındalığını artıracak ortak veri tabanları ve rehber dokümanlar hazırlayacak yapılar oluşturmalıdır.

Klasik hadis usûlünün etik ilkeleri, dijital çağda da rehberlik kapasitesine sahiptir. Ancak bu ilkelerin işlevsel hâle gelmesi, onları sadece teorik miras olarak değil, dijital doğrulama süreçlerine entegre edilebilecek dinamik ölçütler olarak ele almakla mümkündür.

Sonuç

Hadis ilmi, isnâd incelemesi, râvî tenkidi ve metin analizi gibi çok katmanlı doğrulama mekanizmaları sayesinde tarih boyunca rivayet güvenliğini başarıyla korumuştur. Ancak dijital çağ, özellikle büyük dil modellerine dayalı yapay zekâ sistemleri aracılığıyla klasik uydurma faaliyetlerinden farklı bir mahiyete sahip yeni bir üretim biçimini gündeme getirmiştir. Çalışma boyunca yapılan analizler, yapay zekânın hadis biçimli metin üretim sürecinin esasen istatistiksel örüntü taklidine dayandığını göstermiştir. Model, sahih hadislerde sık karşılaşılan râvî zincirlerini rastlantısal biçimde bir araya getirdikten sonra ahlâkî bir metin kurgulamaktadır. Böylece ortaya çıkan metin, biçimsel olarak hadis görünümünde olsa da yalnızca taklitten ibarettir. Bu durum, klasik dönemde kasıtlı olarak yapılan vad' faaliyetlerinden farklı olarak, niyetsiz fakat etkili bir "dijital ihtirâ" biçimine işaret etmektedir.

Bu noktada çalışmanın metodolojik bir sınırlılığı özellikle vurgulanmalıdır: Araştırmada yapılan gözlemlerin tamamı, 2025 yılı itibarıyla OpenAI tarafından geliştirilen GPT-4o modeli üzerinde yürütülmüştür. Bu nedenle "dijital ihtirâ" olarak tanımlanan üretim örüntüsü başta olmak üzere tüm bulgular, farklı mimari, veri seti veya filtreleme politikalarına sahip büyük dil modellerine doğrudan genellenebilir nitelikte değildir. Gemini, Claude, Aya, Jais, Noor gibi alternatif modellerde benzer davranışların ortaya çıkıp çıkmayacağı, ancak çok-modelli karşılaştırmalı çalışmalarla tespit edilebilir. Dolayısıyla bu makale, tüm yapay zekâ sistemlerini temsil eden kapsamlı bir analiz değil; incelenen modelin davranışlarına dayalı sınırlı fakat açıklayıcı bir gözlem çerçevesi sunmaktadır.

Yapay zekâ, doğru yönlendirildiğinde hadis araştırmalarının belirli teknik alanlarını destekleyebilecek bir potansiyele de sahiptir. Mevcut rivayetlerin tematik sınıflandırılması, râvî biyografilerinin karşılaştırılması ve isnâd ağlarının dijital modellere aktarılması gibi konularda sistem araştırmacıya yardımcı olabilir. Fakat bu katkının sınırları açık biçimde belirlenmeli; hüküm çıkarımı ve sahihlik tespiti gibi ilmî sorumluluk alanlarının insan uzmanlığının dışına çıkmasına kesinlikle müsaade edilmemelidir. Bu çerçevede geliştirilen etik ve metodolojik ilke önerileri -kaynak bildirimi

zorunluluğu, senedsiz metinlere hadis denmemesi, yapay zekâ üretimlerinin açık biçimde etiketlenmesi ve kurumsal denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi- özellikle ilahiyat fakülteleri, hadis araştırma merkezleri ve dinî otoritelerin teknoloji birimleri için somut bir yol haritası niteliği taşımaktadır.

Klasik hadis usûlü, dijital çağda da sahih bilginin korunması için en güçlü doğrulama çerçevesini sunmaktadır. Sened merkezli denetim, râvî tenkidi ve metin analizi ilkelerinin modern dijital sistemlerle birlikte işletilmesi hem uydurma rivayetlerin tespiti hem de toplumsal düzeyde hadis farkındalığının güçlenmesi bakımından önem arz etmektedir.

Gelecekteki araştırmaların, klasik hadis usûlünün dijital doğrulama teknolojilerine nasıl uyarlanabileceğini modelleyen uygulamalı çalışmalara yönelmesi gerekmektedir. Bu bağlamda geliştirilecek algoritmik tespit sistemleri, ancak usûl merkezli metodolojik bir çerçeveye desteklendikleri takdirde sahih bilgiyi dijital çağın karmaşık üretim ortamlarında koruyabilecektir. Sonuç itibarıyla hadis ilmi, yalnızca tarihî bir miras değil; dijital çağın en ileri teknolojileri karşısında dahi hakikatin korunmasını mümkün kılan dinamik bir ilmî disiplindir.

Extended Abstract

This article examines the methodological, epistemological, and ethical challenges introduced by artificial intelligence–based text-generation systems within the field of Hadith studies. Its central aim is to analyze how AI-generated statements that imitate the linguistic and structural features of Prophetic reports should be evaluated when measured against the classical criteria of authenticity, transmission reliability, and epistemic validity. By situating the discussion within the long-established framework of isnād verification, transmitter criticism, and matn analysis, the study clarifies why AI-generated content—regardless of its rhetorical coherence—cannot be treated as part of the Prophetic heritage.

The research employs a qualitative analytical approach supported by documentary observation. A guided simulation was conducted using the GPT-4o large-language model in 2025. The model was instructed to generate Hadith-like texts, complete with fabricated isnāds and thematic moral statements. These outputs were then examined to identify the internal generative mechanisms and statistical patterns that shaped the final text. The findings demonstrate that AI does not engage in historical verification, evaluation of transmitter credibility, chronological consistency checks, or any form of source consultation. Instead, it reproduces statistically frequent linguistic structures encountered in its training data, producing sentences that resemble classical Hadith discourse without understanding its epistemic requirements.

The study shows that this process gives rise to a new category of fabrication that may be described as “digital ikhtirā”—an algorithmic invention that does not depend on human intent. Unlike classical fabricators, who produced false reports for political, sectarian, devotional, or rhetorical motives, AI can generate fabricated content unintentionally. Nevertheless, the effects of such unintentional production may be equally severe because AI-generated statements, if not explicitly labeled, can easily circulate online and be perceived as authentic by non-specialists. This marks a significant shift from intentional falsification to automated, motive-less fabrication—one that challenges traditional notions of agency and responsibility in Hadith transmission.

Furthermore, the simulation revealed that AI systems can assemble isnāds by combining well-known transmitter names in sequences that appear formally plausible while remaining historically impossible. The algorithm relies on statistical co-occurrence rather than real teacher-student relationships, chronological layers, or transmission networks. Likewise, the matn typically produced by the model contains generic moral themes, echoing familiar Prophetic diction without grounding in any actual source. This similarity in style creates a powerful illusion of authenticity that highlights the urgent need for heightened critical awareness in digital spaces.

On this basis, the study argues that classical Hadith methodology remains the most effective safeguard against contemporary forms of digital fabrication. The epistemic strength of the classical tradition lies in its multilayered verification mechanisms: *jarḥ-taʿdīl*, transmission-path comparison, chronological analysis, scrutiny of semantic coherence, and the identification of subtle defects (*ʿilal*). These tools do not rely on stylistic resemblance but on demonstrable historical continuity and verifiable transmission. Thus, when properly applied, they offer a robust protective framework for evaluating AI-generated content and preventing its mistaken acceptance as authentic.

In light of these findings, the article proposes several concrete ethical and methodological principles:

1. Explicit labeling of AI-generated texts to prevent them from being confused with authentic Hadiths.
2. Absolute avoidance of assigning Hadith status to any statement lacking a verifiable isnād.
3. Clear source disclosure whenever AI is used in academic or educational contexts.
4. Institutional oversight by theological faculties, research centers, and digital-content regulators to monitor and prevent the dissemination of fabricated material.
5. Development of AI-assisted verification tools capable of detecting anomalous isnāds, cross-checking semantic patterns, and identifying texts that mimic Hadith style without epistemic grounding.
6. Promotion of digital Hadith literacy, enabling broader audiences to recognize the limits of AI systems and the foundational principles of Hadith authenticity.

The study concludes that artificial intelligence represents both an opportunity and a threat in the realm of Hadith studies. While AI can serve as a valuable auxiliary tool in technical areas—such as isnād-network visualization, thematic clustering of matns, and transmitter-biography comparison—it cannot assume roles that belong to human scholarly authority, including authenticity judgment, derivation of legal rulings, or production of religiously binding statements. To allow AI to occupy such roles would undermine the epistemic integrity of the Prophetic tradition.

Ultimately, the findings affirm that classical Hadith methodology is not merely a historical legacy but a dynamic and adaptable epistemic system capable of safeguarding the integrity of religious knowledge in digital environments. Future research should focus on integrating classical verification principles into automated detection tools, refining semantic-matching algorithms for identifying fabricated texts, and fostering interdisciplinary collaborations between Hadith scholars and computer scientists. Through such initiatives, the preservation of the Prophetic heritage can be ensured, even amid rapidly evolving technological landscapes.

ملخص موسع

تتناول هذه الدراسة الإشكالات المنهجية والمعرفية والأخلاقية التي تُحدثها أنظمة توليد النصوص المعتمدة على الذكاء الاصطناعي في علم الحديث، وتحاول بيان موقع ما تنتجه هذه الأنظمة من عبارات ذات صبغة حديثية عند مقارنته بمقاييس القبول والرد في المنهج النقدي الكلاسيكي. وانطلقت الدراسة من أن علم الحديث لا ينظر إلى الألفاظ المنقولة في ذاتها فحسب، بل يدرس مسار انتقالها، وسلسلة رواتها، والبيئة العلمية التي وُلدت فيها، ومن ثمَّ فإنَّ أي نصَّ شبه في ظاهره ألفاظ الأحاديث والآثار من غير إسنادٍ ثابت لا يمكن أن يندرج في دائرة المرويات المقبولة، مهما بلغ من فصاحةٍ أو تأثيرٍ وعظيٍّ.

اعتمد البحث منهج التحليل الكيفي القائم على الملاحظة الوثائقية، حيث أُجريت محاكاةٌ موجَّهة على نموذج لغوي كبير من طراز GPT-4o سنة 2025م، وطلب منه توليد نصوصٍ بأسانيد وألفاظ تشبه ألفاظ الأحاديث النبوية. ثم جرى تفكيك هذه المخرجات ورصد الآليات الداخلية التي تحكم عملية التوليد، من حيث اختيار الألفاظ، وبناء السند، وصياغة المتن. وأظهرت النتائج أن النموذج لا يقوم بأي نوعٍ من أنواع الثبوت التاريخي أو فحص الاتصال بين الرواة أو عرض النصوص على المصادر الأصلية، بل يكتفي بالتعرُّف إلى الأنماط المتكررة في بيانات التدريب، ثم يُعيد تركيبها في صورة جملٍ جديدة تبدو قريبة من الأسلوب النبوي من حيث الظاهر، مع خلوها من مقومات القبول الحديثي من حيث الإسناد والتحمُّل والأداء.

وبيَّنت الدراسة أن هذا النمط من الإنتاج يولِّد ما يمكن تسميته بـ«الاختراع الرقمي»؛ أي اختلاق نصوصٍ على هيئة الحديث من غير قصدٍ مباشر إلى الكذب، بخلاف الواضعين في العصور الأولى الذين كانوا يختلقون الأحاديث لأغراضٍ سياسية أو مذهبية أو وعظية أو غيرها. غير أن غياب القصد لا يخفِّف من خطورة الأثر؛ إذ يمكن لمثل هذه النصوص، إذا لم تُمَيِّز بوضوح، أن تنتشر في الفضاء الرقمي على أنها أحاديث نبوية صحيحة في نظر غير المتخصصين. وهنا ينتقل الإشكال من دائرة الفعل الفردي إلى دائرة الإنتاج الآلي واسع الانتشار، بما يفرض إعادة النظر في مفهومي «الفعل» و«المسؤولية» في سياق نقل الحديث في العصر الرقمي.

كما كشفت المحاكاة أن النموذج يستطيع أن يولِّف أسانيد تبدو في ظاهرها مقبولة، وذلك بجمع أسماء رواة مشهورين في سلاسل متتابعة من غير مراعاةٍ للتاريخ أو السماع أو اللقاء، وأنه يصوغ متوناً ذات طابعٍ أخلاقي

عام تشبه كثيراً العبارات المأثورة، لكنها لا تمت بصلة إلى أي أصل حديثي معيّن. وهذا التشابه الأسلوبى يُنتج «وهماً بالموثوقية»؛ إذ قد يظن القارئ أنه أمام حديث ثابت لمجرد رؤية أسماء مألوفة أو تراكيب معروفة من لغة السنة، في حين أن النص من حيث الحقيقة لا يندرج في شيء من مصادر الحديث.

وتُشير الدراسة كذلك إلى الفارق بين طبيعة الوضع في العصور الأولى وطبيعة الإنتاج الآلى في العصر الرقمي؛ فالواضع قديماً قد ينطلق من خبرٍ سابق فيُحرّفه أو يركّب عليه زياداتٍ تخدم غرضه، وقد يختلق كلاماً من عند نفسه لا يستند إلى أي مادة سابقة سوى الغاية التي يتوخّاها؛ سياسيةً كانت أو مذهبيةً أو وعظية. أمّا النموذج المعتمد على البيانات فيستمد مادته من مخزونٍ لغوي واسع ثم يعيد ترتيبه وفق احتمالاتٍ إحصائية من غير قصدٍ ذاتي، غير أن النتيجة في الحالتين واحدة من جهة الحكم الحديثي، وهي ظهور نصٍّ لا أصل له في المرويات المسندة وإن تشابه في ظاهره مع أسلوب الحديث الشريف.

وانتهت الدراسة إلى أن المنهج الحديثي الكلاسيكي ما زال يمثل إلى اليوم أمتن منظومة علمية قادرة على حماية حقل السنة من صور الوضع الجديدة. فقوة هذا المنهج لا ترجع إلى مجرد استعمال مصطلحاتٍ مخصوصة، وإنما إلى منظومة متكاملة من مناهج أصول الحديث ومصطله؛ كعلم الجرح والتعديل، وسبر الطرق وتبعتها، وفحص الطبقات، وتبع العلل الخفية، وعرض المتون على الأصول القطعية من القرآن والسنة الثابتة. وكل هذه الآليات تقوم على شرطين متلازمين: ثبوت الاتصال في السند، وسلامة المتن من الشذوذ والعلّة. ومن هنا فإن كل نصٍّ يولّده الذكاء الاصطناعي من غير إسنادٍ معروفٍ ولا طريقٍ تحمّلٍ وضبطٍ ونقل لا يمكن أن يرقى إلى مرتبة الحديث المقبول، بل يبقى في أفضل الأحوال «كلمةً حسنة» يحرم نسبتها إلى النبي ﷺ ولا يُستدلّ بها في العقائد والأحكام.

وانطلاقاً من هذه النتائج، يقترح البحث جملةً من الضوابط الأخلاقية والمنهجية للتعامل مع الذكاء الاصطناعي في مجال الحديث، من أبرزها: إلزامية التصريح بأن النص مُنتجٌ بوساطة الذكاء الاصطناعي، وعدم إطلاق وصف «حديث» على أي قولٍ لا تُعرَف طريقه وأسانيده في المصادر المعتمدة، ووجوب الاقتصار على استعمال هذه النماذج في مجالاتٍ مساعدة؛ كخدمة الفهارس، وتحليل الشبكات الإسنادية، والتصنيف الموضوعي، لا في توليد مروياتٍ جديدة أو إصدار أحكامٍ شرعية. كما يدعو البحث المؤسسات العلمية والبحثية والهيئات الدينية إلى تبني سياساتٍ واضحة للرقابة والتوعية، وإلى العمل على تطوير أدواتٍ تقنية تستفيد من خوارزميات الذكاء الاصطناعي في الكشف عن الأسانيد المختلقة والمتون الموضوعية على مصادر الحديث.

وتخلص الدراسة في النهاية إلى أن علم الحديث ليس تركةً تاريخيةً جامدة، بل هو منهجٌ نقدي حيّ يمكن توظيف مبادئه في حماية السنة في البيئات الرقمية المعاصرة، شريطة أن يُحافظ على مركزية الإنسان العالم في التقويم والحكم، وأن يُنظر إلى الذكاء الاصطناعي بوصفه أداةً خادمةً للبحث لا مصدرًا من مصادر الرواية. وبهذا يمكن الجمع بين مكتسبات التقنية الحديثة وبين صرامة المنهج الحديثي، بما يضمن استمرار حماية الميراث النبوي من صور الوضع القديمة والحديثة على السواء.

الكلمات المفتاحية: الحديث، الذكاء الاصطناعي، وضع الحديث، الجرح والتعديل، النماذج اللغوية الكبيرة.

Kaynaklar / References

- Apaydın, Mehmet. "The Feasibility of Using Artificial Intelligence in Hadith Research". *Journal of Sharia and Islamic Studies* 40/140 (2025), 9-64.
- Ayhan, Mehmet - Kılıç, Zülal. "Yapay Zekâ Modellerinin Hadis Tarihi Sorularına Verdiği Yanıtların Karşılaştırmalı Analizi: Chatgpt ve Gemini Örneği". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XXIV/3 (2024), 137-159.
- Bal, Samet Yahya - Sarıkaya, Berat. "Kelami Açından İnsan Fıtratı ve Bilinci Bağlamında Yapay Zeka ve Transhümanizm". *Mavi Atlas: Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* X/2 (2022), 404-418.
- Çakır, Furkan. "Yapay Zekâ ve Hadis = Artifical Intelligence and Hadith". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2023), 109-131.
- Çinici, Murat - Kızılgeçit, Muhammed. "Yapay Zekâ ve Din Psikolojisi = Artifical Intelligence and Psychology of Religion". *Diyanet İlmi Dergi* LIX/2 (2023), 745-768.
- Gelgeç, Sevim. "Yapay Zekâ Modellerinin Tefsir Tarihi Özelinde İncelenmesi". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XXIV/3 (2024), 493-519.
- Genç, Cafer. "Kelâmdaki Bilgi-İman Tartışması Yönüyle Yapay Zekâ ve İman Açısından Ortaya Çıkarması Muhtemel Sorun = Artificial Intelligence with the Aspect of the Knowledge-Faith Discussion and the Problem Possible to be Arisen by it in Terms of Kalam". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)* 52 (2019), 113-135.
- Gül, Recep Emin. "Sosyal Medyada Hadis Kullanımı -Facebook ve Twitter Özelinde-". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 30 (2016), 163-182.
- Gül, Recep Emin. "Sosyal Medyada Paylaşılan Hadislerin Dinî Yaşantıya Etkisi: Balıkesir Üniversitesi Öğrencileri Örneği". *MEDİAD: Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* IV/2 (2021), 301-315.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdırrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî. *Mukaddimetü İbni's-Salâh*. thk. Nûreddîn 'İtr. Beyrût: Dâru'l-Fıkr, 1406/1986.
- İşcan, Hüseyin - Durgun, Ayşe. "Yapay Zekâ: Alt Dalları ve Uygulama Alanları". *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 16/4 (ts.), 201-234.
- Kafalı, Hasan. "Yapay Zekâ, Toplum ve Din'in Geleceği = Artifical Intelligence, Society and the Future of Religion". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2019), 145-172.
- Kandemir, M. Yaşar. "Mevzû". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/493-496. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Kandemir, M. Yaşar. *Mevzû Hadisler (Menşe'i - Tanıma Yolları - Tenkidi)*. İstanbul: İFAV Yayınları, 10. Basım, 2017.
- Kılıç, Ali İhsan. "Tasavvuf Tarihi Literatürü ve Yapay Zeka Perspektifleri: Karşılaştırmalı Bir İnceleme". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XXIV/3 (2024), 233-258.
- Kıranşal, Abdulaziz. "Siyer Araştırmalarında Yapay Zekâ Kullanım İmkânı". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XII/1 (2025), 299-325.
- Polat, Salahattin. *Metin Tenkidi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020.
- Pomerol, Jean-Charles. "Artificial Intelligence and Human Decision Making". *European Journal of Operational Research* 99/1 (Mayıs 1997), 3-25.

Rebbit. “https://www.reddit.com/r/islam/comments/1gl0dej/chatgpt_giving_fake_quran_verses/”, ts. Erişim 10 Mayıs 2025

Yazıcı, Mahmut. “Hadis Literatüründe Uydurma Rivayetlerle İlgili Kavramlar = Terms Used to Refer to Forged Reports in the Hadith Literature”. *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* IV/7 (2021), 146-178.